

Utjecaj obiteljskog odgoja na razvoj djeteta

Ogris, Ivona

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:161053>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ U PETRINJI

IVONA OGRIS

ZAVRŠNI RAD

**UTJECAJ OBITELJSKOG ODGOJA NA
RAZVOJ DJETETA**

Petrinja, lipanj 2016.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ U PETRINJI

PREDMET: POREMEĆAJI U PONAŠANJU

ZAVRŠNI RAD

KANDIDAT: IVONA OGRIS

**TEMA ZAVRŠNOG RADA: UTJECAJ OBITELJSKOG ODGOJA NA RAZVOJ
DJETETA**

MENTOR: izv.prof.dr.sc. SINIŠA OPIĆ

Petrinja, lipanj 2016.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
SUMMARY	2
1. UVOD	3
2. OBITELJ I RODITELJSTVO	4
2.1. Suvremena obitelji i njene značajke	5
2.2. Obitelj kao odgojna zajednica.....	8
2.3. Razine odgoja	11
2.4. Dijete u kontekstu suvremene obitelji	13
3. RAZVOJ DJETETA U OBITELJI	14
3.1. Razvoj djeteta	14
3.2. Suvremeni očevi i majke.....	16
3.3. Značajke roditelja	19
4. ODGOJNI UTJECAJ RODITELJA.....	22
4.1. Stilovi roditeljskog odgoja.....	22
4.2. Važnost zadovoljavanja potreba djece.....	25
5. ZAKLJUČAK.....	28
LITERATURA	29

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjava o javnoj objavi rada

SAŽETAK

Suvremeno društvo i stručnjaci znaju puno toga o odgoju djece. No, danas je, više nego ikad, teško pronaći ispravan put u odgojnim procesima. Obitelji se suočavaju s velikim utjecajem medija, populističkih odgojnih metoda i teorija kojima se nastoji stvoriti idealno okruženje u kojem će se razvijati dijete. Sve to zbunjuje roditelje i čini ih frustriranim u odgojnim nastojanjima te u pronalasku najboljeg rješenja u formiranju ličnosti svojeg djeteta. Pritom se često zaboravlja da dijete traži sigurnost, toplinu doma, ljubav, pažnju i podršku odraslih. Također, nerijetko se odgoj previše prepušta utjecaju medija. Roditelji danas veliki dio vremena provode na poslu i okupirani drugim obvezama te nastoje dio svoje odgojne odgovornosti prepustiti televiziji, igricama i sličnim tehnološkim dostignućima. Navedeni pristup stvara otuđenost i može ostaviti trajne posljedice na dijete. Stoga je važno da se odgoj temelji na interakciji, a ne na tehnološkim mogućnostima današnjice.

Ključne riječi: dijete, obitelj, odgoj, razvoj, roditelj

SUMMARY

Modern society and the experts know a lot about raising children. But today, more than ever, it is difficult to find the correct path in the educational processes. Families are faced with a large influence of the media, popular educational methods and theories which attempt to create the ideal surroundings in which child will develop. All this confuses parents and makes them frustrated in educational efforts and in finding the best solution in forming the personality of their child. Therefore it is often forgotten that the child seeks security, loving home, attention and adult support. Also, education is often greatly left to the influence of the media. Today parents spend great deal of time at work and are occupied with other obligations and tend to leave a part of their educational responsibilities to television, games, and similar technological achievements. This approach creates above alienation and can leave lasting effects on child. It is therefore important that the education is based on the interaction, not the technological possibilities of today.

Keywords: child, family, education, development, parent

1. UVOD

Razvoj djece danas se prati na različitim razinama. Stručnjaci se slažu da je najranije djetinjstvo presudno za formiranje ličnosti te da na razvoj djeteta i njegove osobnosti utječu mnogi faktori. U navedenom kontekstu suvremeno dijete svoju osobnost razvija pod utjecajem obitelji, institucija, medija i mnogih tehnoloških dostignuća.

Tema ovog rada je utjecaj obiteljskog odgoja na razvoj djeteta. Iako mnogi danas umanjuju ulogu obitelji u razvoju djeteta, ona je i dalje presudna jer dijete u najranijoj dobi traži sigurnost, toplinu i ljubav koju mu može pružiti obiteljsko okruženje.

U radu će biti prikazane razine na kojima obitelj utječe na razvoj djeteta te kako dijete funkcionira u suvremenom obiteljskom okruženju. U mnogim obiteljima danas su se uloge i funkcije odraslih promijenile te sukladno tome nastaju i novi obrasci odgoja. Bez obzira na navedeno, kao i kroz čitavu povijest, tako i danas, dijete treba kvalitetan pristup u vlastitom formiranju osobnosti te roditelje koji mu mogu pružiti sigurnost, razumijevanje i podršku.

Mnogi roditelji danas svoje dijete doživljavaju kao projekt na kojem treba raditi te nastoje od djeteta napraviti savršenu ličnost. Međutim, dijete nije projekt već osoba sa svojim potrebama, mogućnostima, željama i karakternim osobinama. U kontekstu navedenog treba promišljati o odgojnim metodama i postupcima koji utječu na razvoj djetetovih potencijala.

2. OBITELJ I RODITELJSTVO

Tijekom prošlog stoljeća dogodile su se brojne promjene u društvenom životu. One se prvenstveno odnose na uloge pojedinca u društvu i obitelji, podjelu rada, emancipaciju žena te društvene vrijednosti. Promjene su rezultat tehnološkog napretka i sve veće globalizacije društva. Stoga se prošlo stoljeće po mnogome naziva postmodernističkim. Postmodernizam označava promjene u globalnom, društvenom, kulturnom i znanstvenom području (Bašić, Spajić - Vrkaš i sur., 2001). Osim na navedena područja, trendovi globalizacije utjecali su i na shvaćanje obitelji i njezine uloge u životu čovjeka. Obitelj prestaje biti jedino ključno mjesto u odgoju pojedinca te se njezina uloga u odgojnom procesu sve više nadopunjava institucionalnim odgojem i socijalizacijom pojedinca u okviru institucija.

Promjene na području obitelji i obiteljskih trendova uočavaju se od sredine prošlog stoljeća. Naime, šezdesetih godina prošlog stoljeća „stara neravnoteža“ zadovoljavanja potreba djece i njihovih roditelja kreće se u suprotnom smjeru, tj. u smjeru propustljivih postmodernih obitelji u kojima dolazi do većeg zadovoljavanja potreba roditelja (Elkind, 1955; prema Ljubetić 2006). Odrasli počinju sebe doživljavati kao osobe koje imaju svoje potrebe te život prestaju shvaćati samo kao obvezu i odgovornost. Za razliku od modernih obitelji, život u postmodernim obiteljima roditeljima pruža više mogućnosti u osobnom, profesionalnom i socijalnom životu. Iz navedenog proizlazi da su se u modernoj obitelji potrebe zadovoljavale na razini egzistiranja, dok je postmoderno vrijeme stavilo naglasak na pojedinca i njegovo ostvarenje koje nije nužno samo egzistencijalne prirode.

U navedenom okruženju mijenja se i uloga majke. Naime, majke sve manje isključuju poslovnu karijeru poradi majčinstva. Navedeno znači da žene koje žele graditi karijeru više se ne moraju odreći majčinstva. Također, ekonomska situacija i emancipacija žena dovele su do toga da se sve više žena zapošljava. Stoga brigu o predškolskoj djeci sve češće preuzimaju vrtići. Uz navedeno, karakteristike postmoderne obitelji su i sve češće rastave brakova te odgoj djece u obitelji samo s jednim roditeljem. (Denick, 1989; prema Ljubetić, 2006).

2.1. Suvremena obitelji i njene značajke

Promjene koje su obuhvatile suvremenu obitelj očituju se u životu društva i pojedinca. Riječ je o novijim promjenama koje imaju svoja pravila, zakonitosti i vremenske okvire. Primjerice, dok je patrijarhalna obitelj bila višegeneracijska, suvremena je obitelj jednogeneracijska ili dvogeneracijska. Promjene u suvremenoj obitelji uvjetovane su širim društvenim promjenama, tj. promjenom vrijednosnog sustava. Obitelj je suvremenom čovjeku samo jedno od mjesta njegovog egzistiranja. Njegove vrijednosti sve više postaju globalne te navedeno utječe i na shvaćanje obitelji kao intimnog kutka u svojem životu. Stoga se uočava da su promjene zahvatile sve spektre obiteljskog egzistiranja što znači da su pomaci od patrijarhalne obitelji učinjeni u načinu života, poimanju pojedinaca, ulogama, obiteljskim zajednicama, odgovornosti i sl. Globalna društvena klima danas ima velik utjecaj na obitelj te se obitelj sve više prepušta utjecaju okoline, ubrzanom stilu života i podjeli odgovornosti i uloga. Kada je riječ o djeci, ona više nisu isključivo pod utjecajem odgojnih metoda roditelja te baka i djedova. Sve veće uključivanje institucija u odgojni proces, utječe i na promjene stavova roditelja prema odgoju te na kvalitetu samog odgoja.

Uočavaju se promjene u obiteljskoj strukturi, ali i u odnosima između roditelja i djece. U suvremenoj obitelji dijete je ravnopravni član koji od obitelji dobiva određene ideje, temeljna pravila ponašanja te ima pravo na vlastito izražavanje i djelovanje. U suvremenoj je obitelji naglašena orijentacija prema komunikaciji, brizi za dijete i uvođenju kvalitetnih životnih sadržaja. Pritom je podjednaka uključenost majke i oca u odgoj djeteta (Jurčević Lozančić, 2005).

Navedena se promjena u obiteljskom okruženju može smatrati vrlo pozitivnom jer dijete dobiva na važnosti, tj. pristupa mu se kao individualnom biću. U ovakvim okolnostima dijete može razvijati svoje sposobnosti, ostvarivati ambicije i napredovati u svakom segmentu razvoja.

Suvremena se obitelj ubraja u institucije koje su u zadnjih nekoliko desetljeća doživjele velike promjene. U njima se veća pažnja pridaje kvaliteti odlučivanja, nego samom procesu donošenja odluka. Bitno je donijeti kvalitetnu odluku. Navedeno znači da se obitelj sve više smatra odgovornom za svoje odluke te stoga i pridaje važnost kvaliteti (Juul, 1996).

U suvremenom društvu postoji strukturalna raznolikost obitelji (npr. obitelj s jednim roditeljem, obitelj s jednim roditeljem i njegovim partnerom). U tradicionalnom kontekstu

obitelj se smatra stalnom jedinicom koju čini bračni par i djeca. Međutim, navedena percepcija obitelji u mnogočemu se promijenila. Razvodi, samohrane obitelji, suživot, zaposlene majke, zamijene uloge majke i oca pokazuju da su mnoga dosadašnja uvjerenja postala dio prošlosti. Obitelj nije statična jedinica koja će trajati zauvijek u jednom obliku (Schaffer, 2000). Sve je više samohranih majki, ali i homoseksualnih brakova koji adoptiranjem djece pokušavaju formirati „pravu“ obiteljsku zajednicu. Navedene strukturalne promjene najviše se odražavaju na djecu. Stoga je neophodno u svakoj promjeni obiteljske strukture posebnu pažnju posvetiti tome kako novonastale okolnosti utječu na dijete.

Slika 1: Suvremena obitelj – samohrani roditelji

Izvor: <http://iveblazevac.blogspot.com/2012/05/karijera-ili-obitelj.html>

Posebna kategorija obitelji su one koje poradi prirode posla jednog od roditelja duži niz godina samo povremeno zajedno obitavaju i rjeđe neposredno komuniciraju. Osim navedenog, sve su učestaliji „ponovljeni brakovi“, tj. obitelji u kojima odrastaju djeca s jednim od bioloških roditelja te novim partnerom biološkog roditelja. Dio takvih obitelji su i djeca koja se rode u ovoj novoj bračnoj zajednici.

Osim spomenutih tipova obitelji, postoji i tip tzv. „baka/djed obitelji“. U navedenim obiteljima baka i/ili djed preuzimaju ulogu primarnog skrbnika u obitelji (Edwards 2001). Svi naši naponi u pružanju pomoći obiteljima s jednim roditeljem neće biti ekvivalent funkcionalnoj obitelji s oba roditelja. Ukoliko ovo ne kažemo glasno i jasno, kako će mladi ljudi imati dostatno činjenica za odgovorno donošenje odluka o zasnivanju vlastitih obitelji? (prema Fine, Lee, 2001). Novija istraživanja bave se utjecajem tako izmijenjene obitelji na djecu i njihovo školsko funkcioniranje. Bake i djedovi, kao primarni skrbnici, ostavljaju pozitivne i negativne utjecaje na djecu. Pozitivno je to što djeca u takvoj zajednici odrastaju s članovima obitelji, dok se kao negativna karakteristika može smatrati zastarjelost odgojnih

metoda. No, da bi se maksimalno izbjegle negativne posljedice ovakvih obiteljskih struktura, u odgoj treba uključiti mnogobrojna znanja te u slučaju izvanrednih situacija i mišljenja stručnjaka.

Raznolikost obiteljskih struktura nikako ne znači da sve obiteljske strukture jednako kvalitetno zadovoljavaju potrebe djeteta. Međutim, pojedina istraživanja pokazuju da se psihološki zdrave osobe mogu razvijati u više društvenih grupacija. Isto tako, istraživanja pokazuju da prilagođenost jednoj specifičnoj normi nije presudna za djetetovu dobrobit (Schaffer, 2000).

Za cjelovit i zdrav razvoj djeteta potrebni su oba roditelja. Dijete uči o odnosima promatrajući i doživljavajući odnos svojih roditelja. Stoga su djeca koja odrastaju u obiteljima s jednim roditeljem uskraćena za navedene spoznaje. Karpowitz smatra da: „Svi naši naponi u pružanju pomoći obiteljima s jednim roditeljem neće biti ekvivalent funkcionalnoj obitelji s oba roditelja. Ukoliko ovo ne kažemo glasno i jasno, kako će mladi ljudi imati dostatno činjenica za odgovorno donošenje odluka o zasnivanju vlastitih obitelji?“ (Karpowitz 2001; prema Fine, Lee, 2001, 3).

Demokratski procesi u društvu zahvaćaju i suvremenu najčešće dvogeneracijsku obitelj i nezaustavljivo utječu na odnose među njezinim članovima. Navedeni se odnosi temelje na afektivnim vezama i slobodi izbora, ali i na načelima jednakopravnosti i poštovanja. Rezultat takvih odnosa su značajno izmijenjene uloge i status žene u obitelji. Današnje žene uživaju u društvu jednaki status, slobode, prava i obveze kao i muškarci. Međutim, u okviru obitelji mnoge žene se još uvijek bore s preraspodjelom poslova unutar obitelji, tj. s redefiniranjem obiteljskih uloga.

Funkcije suvremene obitelji su (Petani, 2010):

- Biološko-reproduktivna funkcija koja se odnosi na rađanje i stvaranje potomstva,
- Odgojna funkcija – obiteljska specifičnost je u intimnosti i emocionalnoj povezanosti, u ljubavi i bliskosti, spontanom prihvaćanju dužnosti i odgovornosti,
- Gospodarska funkcija odnosi se na podmirenje svih bioloških, materijalnih i duhovnih potreba obitelji i njezinih članova što podrazumijeva uvođenje mladih u svijet rada te razvijanje pozitivnog stava o radu,
- Društveno-kulturna funkcija – odnosi se na proces socijalizacije,
- Moralna funkcija – odnosi se na moral koji se očituje u vrednovanju ljudskih htijenja

i postupaka kao dobrih i loših,

- Religijska funkcija – odnosi se na vjerski odgoj kroz koji obitelj čuva, njeguje i štiti vjerske istine, religijsku kulturu i vrijednosti,
- Domoljubna funkcija podrazumijeva razvijanje osjećaja nacionalne pripadnosti, privrženosti i odanosti svome narodu i domovini.

Roditelji svojim postupcima mogu motivirati ili obeshrabriti dijete na određeno ponašanje. Obitelj, kao temeljna društvena zajednica, iznimno je važna za dijete jer se u njoj ostvaruju prvi socijalni kontakti, iskustva, formiraju vrijednosti, stavovi, usvajaju norme i sl. (Prema prije navedenom autoru). Stoga se može zaključiti da je, bez obzira na sve promjene u društvu, obitelj i dalje temelj odgoja i polazišno mjesto u socijalizaciji djeteta. Pritom je važno napomenuti da se od odraslih očekuje, bez obzira na okolnosti s kojima se susreću, maksimalan angažman u odgoju vlastitog djeteta.

2.2. Obitelj kao odgojna zajednica

Obiteljskim odgojem bavi se obiteljska pedagogija. Riječ je o znanstvenoj disciplini čiji je predmet istraživanja i unapređivanja odgoj u obitelji od rođenja djeteta i tijekom cijelog razdoblja u kojem obitelj ima utjecaj na dijete, tj. mladog čovjeka. Obiteljska pedagogija je grana pedagoške znanosti koja pedagoški osmišljava i osvjetljava odgojni proces u specifičnim uvjetima obiteljskog života. Svrha joj je izučavanje zakonitosti i unapređivanje obiteljskog odgoja (Maleš, 2011).

Odgoj se može definirati kao međuljudski odnos u kojem se stvaraju uvjeti za razvoj ljudske jedinke. To je odnos između roditelja i djece, djece i druge djece, odgajatelja i djece, ali i učitelja i učenika. Riječ je o vrlo složenom odnosu koji uvijek mijena i onoga tko odgaja, ali i onoga koga se odgaja. Odgoj je u funkciji poticanja rasta i razvoja ličnosti. Ukoliko to nije, onda se ne može zvati odgojem. Ova definicija polazi od humanističke teorije.

Odgoj se shvaća kao poticaj i podrška u razvoju ličnosti. Na individualnom planu odgoj se odnosi na zadovoljavanje osnovnih čovjekovih potreba (bioloških, socijalnih i samoaktualizirajućih). U društvenom pogledu odgoj se odnosi na usvajanje vrijednosti (egzistencijalnih, društveno-moralnih i humanističkih). Odgoj je društveno uvjetovan. Iako je to individualni čin koji rezultira određenim promjenama ličnosti pojedinca, pojedinac živi u zajednici s drugim ljudima te svoje potrebe ne može zadovoljiti ako ne uvažava određene društvene norme koje svaka društvena sredina nameće.

Cilj odgoja ima individualni i društveni aspekt. Individualni cilj odgoja je stvaranje atmosfere podrške i poticanja optimalnog razvoja ljudskih mogućnosti svakog pojedinca. Pritom se ne teži nekom unaprijed zamišljenom idealu, već se svako dijete uvažava kao osebujna jedinka i aktivno biće koje vlastitim angažiranjem u suradnji s drugim ljudima razvija svoje mogućnosti. Društveni cilj odgoja definira se kao usvajanje određenih vrijednosti i normi društvenog ponašanja i odnosa kojim se osigurava održavanje postojećeg društva.

Kroz zadatke zadovoljavanja osnovnih potreba ostvaruje se individualni cilj odgoja. To su biološke (hrana, voda, kretanje, zdravlje, sigurnost, zaštita itd.), socijalne (ljubav, pripadanje, osjećaj vlastite vrijednosti itd.) i samoaktualizirajuće potrebe (razvoj pozitivne slike o sebi, osmišljavanje vlastitog života, ostvarivanje vlastitih mogućnosti itd.).

Društveni cilj odgoja realizira se ostvarivanjem zadataka egzistencijalnog odgoja (usvajanje normi i vrijednosti vezanih za rad, zaštitu života i zdravlja, zaštitu okoliša itd.), socijalnog odgoja i humanističkog odgoja (Rohner, 2004: 830).

Kao što je već rečeno, u odgoju djeteta neizostavna je uloga roditelja. Međutim, u odnosu na ranija vremena, funkcije i prava roditelja danas su značajno izmijenjena. Dok su u prošlosti roditelji bili ti koji su upravljali djetetovim odgojem, danas se sve više odgoj bazira na pravima djeteta te na zakonskim odredbama koje su maksimalno usmjerene prema ostvarivanju dobrobiti djeteta. Stoga je danas biti roditelj poprilično težak i velik izazov. Roditeljstvo više nije generacijsko prenošenje naučenih odgojnih metoda, već je kompleksan proces koji uključuje promjene i prilagodbu okolnostima (Maleš, 2011).

D. Maleš navodi: „Naime, dobar odgoj nije svezremenska i apsolutna kategorija, već se mijenja zajedno s promjenama u društvu. Tako su danas neki uvriježeni obrasci odgoja i roditeljstva još važeći, neki su napušteni, dok drugi proživljavaju postupnu transformaciju.,, (Ibidem, 47).

Unutar obitelji se stječu osnove odgoja u svim područjima života. Odgojno djelovanje obitelji ne može se kompenzirati nikojim edukativnim miljeima. Razlog tome je činjenica da je djetetu obiteljska sredina najprirodnija i najbliža. Dijete unutar obitelji stječe prva znanja i iskustva. Također, vrijednosti stečene u obitelji najčešće ostaju za cijeli život (Vukasović, 1994).

Odgoj se unutar obitelji oslanja na roditeljske osjećaje, njihovu vezanost na potomstvo, njihovu potrebu, želju i nastojanje da pomognu svojoj djeci te da ih što bolje pripreme za život (Petani, 2010). Osim navedenog, unutar obitelj dolazi do primarne socijalizacije prilikom koje se dijete razvija u samostalnu odraslu osobu unutar obiteljskog okruženja.

Kao što je već rečeno proces socijalizacije započinje u obitelji. Riječ je o okruženju gdje dijete upoznaje druge ljude, uspostavlja prve kontakte, prihvaća načine i razvija navike kulturnog ponašanja. Poradi navedenog, odgojna funkcija obitelji ubraja se među njezine najstarije i najvažnije funkcije.

Da bi obitelj bila pravi odgojni činitelj djeteta, bitno je da ona ima određene predispozicije. Prije svega, unutar obitelji poželjni su skladni obiteljski odnosi. Oni utječu na stabilnost obitelji te na atmosferu koja u obiteljskom okruženju prevladava. Skladan i uravnotežen obiteljski život pozitivno djeluje na oblikovanje djetetove osobnosti (<http://www.ciciban.net/index.php?page=odgoj-u-obilj>).

Važnu ulogu u odgoju imaju emocionalne veze i odnosi. Potpuna obitelj ima prednost pred nepotpunom i zapuštenom obitelji. Članovi potpune obitelji su roditelji i djeca. U ovom tipu obitelji moguća je veća stabilnost, potpuniji kontakt te su i potencijalni problemi smanjeni. Djeca imaju priliku kontaktirati s oba roditelja, promatrati njihove međusobne odnose, uživljavati se u njihove uloge, odnosno na pozitivnom primjeru graditi svoju psihičku, intelektualnu i moralnu osobnost (http://www.unicef.hr/upload/file/369/184897/FILENAME/Rastimo_zajedno_web11MB.pdf).

U nepotpunoj obitelji nedostaje jedan od roditelja. Navedeno znači da nedostaje jedan od odgajatelja sa svojim specifičnim mogućnostima odgojnog djelovanja. S odgojne perspektive razlikuju se objektivni i subjektivni razlozi koji su uvjetovali pojavu nepotpune obitelji. Subjektivni razlozi zadaju puno više odgojnih problema, nego objektivni razlozi nastanka nepotpune obitelji (Vukasović, 1994).

Da bi se dijete pravilno odgajalo unutar obitelji, potrebno je da dijete ima adekvatan položaj u obitelji. Dijete se u obiteljskom okruženju mora osjećati sigurno i zadovoljno. Obiteljska ljubav temelj je za pojavu drugih socijalnih emocija: ljubaznosti, suosjećanja, toleriranja, poštovanja i sl. Ukoliko dijete u obitelji upozna i prihvati odnose razumijevanja,

uvažavanja i međusobnog poštovanja, zadržat će ih i u širim međuljudskim odnosima (Prema istom autoru).

Uspješan obiteljski odgoj ovisi i o psihičkoj, socijalnoj i moralnoj zrelosti roditelja, njihovom pedagoškom osjećaju i razini pedagoške kulture. Obitelj će biti odgojno djelotvorna ako se članovi obitelji međusobno poštuju i vole, ako pokazuju jedni prema drugima određenu pozornost i razumijevanje, ako poznaju smisao odgoja i zajednički teže njegovu ostvarivanju. Danas se roditeljski odgoj ne smatra kao nešto prirodno, već kao životna uloga koju roditelj izvršava na dobar ili loš način. Pritom je važno napomenuti da roditelji svoju životnu ulogu ne obavljaju u nekom izoliranom prostoru, odnosno da su njihovi postupci pod velikim utjecajem društvenih procesa (Maleš, 2011).

Uspješno odgajanje u obitelji ovisi i o ekonomskim prilikama koje omogućuju djeci osiguranje prijeko potrebnih uvjeta za život i optimalan razvitak tjelesnih, intelektualnih, moralnih, estetskih i radnih sposobnosti.

2.3. Razine odgoja

Svrha obiteljskog odgoja je razvitak i izgrađivanje čovjeka. Sukladno općim odgojnim ciljevima obitelj postavlja osnove tjelesnog, intelektualnog, moralnog, estetskog i radnog odgoja

(http://www.kucice.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=416:zadac-obiteljskog-odgajanja&catid=30:za-bolji-i-sretniji-ivotni-put&Itemid=75).

Na području tjelesnog odgoja obitelj osigurava potrebne uvjete za život i razvitak djeteta. To se postiže osiguranjem zdrave prehrane, raznovrsnih aktivnosti, odmora, sna, higijenskih životnih uvjeta, čistoće, formiranjem higijenskih navika, upućivanjem na tjelesno vježbanje i razvitak tjelesnih sposobnosti (Ibidem).

Intelektualni odgoj obuhvaća razvijanje različitih interesa, intelektualne radoznalosti, u poticanju razvitka osjetila sposobnosti zamjećivanja, predočavanja, memoriranja, rasuđivanja, kritičkog i stvaralačkog mišljenja. Također, djeci je potrebno usađivati težnju za novim znanjima, širenje spoznajnih horizonta i intelektualne kulture (Prema istom autoru).

Moralna zadaća odgoja je pružanje savjeta i primjera istinskih ljudskih odnosa u obitelji: primjera razumijevanja, uvažavanja, nesebičnosti, pomaganja, suradnje, čuvanje

materijalnih dobara i sl. Ova uloga odgoja nalaže da se i djeca stave u priliku da aktivno-moralno djeluju u igri, obavljanju određenih radnih zadataka, u kontaktima s drugim članovima obitelji, drugom djecom, starijima i sl. (Vukasović, 1994).

Radna uloga odgoja podrazumijeva uključivanje djece u obiteljske poslove. Potrebno im je dati manje zadatke sukladne njihovim snagama i mogućnostima. Na taj se način ona od samog početka navikavaju da se brinu o svojim igračkama i drugim stvarima, odnosno da sve više samostalno obavljaju određene dužnosti. Ovakvim pristupom postiže se da djeca razvijaju radišnost, točnost i odgovornost (Ibidem).

Obiteljski se odgoj ne odnosi samo na razgovore i usmenu komunikaciju. Naime, mogu se koristiti i drugi izvori znanja: knjige, ilustracije, filmovi te sadržaji i programi kulturnih institucija. Pritom je važno da se odgojna nastojanja harmonično usklade.

Da bi se ovakav obiteljski odgoj postigao, treba ga dobro osmisliti, postaviti i organizirati. Osim navedenog, važno je da se sustavno i dosljedno provodi. Cilj svakog odgoja trebao bi biti razvijanje ljubavi, međusobne komunikacije i humanizacije odnosa, vladanje sobom i odgovorno ponašanje (Ibidem).

Roditeljska kompetencija u odgoju ovisi o mnogim čimbenicima. Današnji odgoj pod velikim je utjecajem novih spoznaja, vještina, promjena ponašanja, tj. današnji odgoj obilježava rad na poboljšanju roditeljskog djelovanja. Odgojne metode i djelovanje nisu nešto prirodno, već se stječu ulaganjem u vlastiti samorazvoj i iskustvom (Jurčević Lozančić, 2005).

Suvremeni roditelji najčešće se odlučuju za manji broj djece u odnosu na prošla vremena. Obitelj se planira te se usklađuje s ostalim životnim zadacima i ciljevima. Sve to može pozitivno utjecati na sam proces odgoja jer se osobe sve češće odlučuju za djecu kada smatraju da su za to spremne. Međutim, današnju obitelj previše određuju vanjski faktori te svaka krizna situacija u društvu može ostaviti loš trag i na obitelj. U takvim okolnostima biti roditelj i prihvatiti odgovornost roditeljstva nije malen i jednostavan zadatak. No, roditeljima danas mnogobrojne institucije i stručna savjetovališta mogu pomoći u što boljem odgoju njihove djece.

2.4. Dijete u kontekstu suvremene obitelji

Promjene unutar obitelji najviše su posljedice ostavile na djecu. Za razliku od tradicionalnih obitelji, gdje su se djeca identificirala sa svojim roditeljima, u suvremenim obiteljima prevladava trend individualizacije djeteta. Dijete se ne promatra u kontekstu roditelja, njihovih navika, karaktera i osobnosti, već je vlastita jedinka koja je individualna, jedinstvena i neponovljiva. Iz navedenog proizlazi da je današnjoj obitelji važna originalnost, dokazivanje i prepoznatljivost pa se to često prenosi i na dijete i pristup djetetu.

Osim navedenog, individualizacija podrazumijeva i shvaćanje djeteta kao osobe koja ima svoje vlastite potrebe, mogućnosti, želje, sposobnosti i prioritete. Na taj način dijete u obiteljskom okruženju postaje subjekt vlastitog odgoja i obrazovanja. U suvremenim obiteljima dijete sudjeluje u vlastitom razvoju i time prestaje biti objekt u rukama svojih roditelja. Njegova se osobnost promatra kao originalna te se na taj način ne nastoji „prisiliti“ dijete da bude ono što nije.

Mnogobrojni su pozitivni učinci suvremenog obiteljskog okruženja. No, osim pozitivnih učinaka, postoje i oni manje pozitivni ili krajnje negativni. Poznato je da obiteljsko okruženje i situacija koja u njemu vlada uvelike ostavljaju posljedice na dijete i to trajnog razmjera. Negativnu atmosferu u obiteljskom okruženju često uzrokuju razvodi brakova i odnos među roditeljima nakon razvoda. Nerijetko se događa da djeca u takvim situacijama bivaju predmet na kojem se lome koplja i neriješeni odnosi među njihovim roditeljima. Obiteljsko okruženje ovog tipa iznimno je negativno za dijete jer kod njega budi osjećaj nesigurnosti, nepovjerenja i podijeljenosti između roditelja.

Osim navedenog, obiteljsku atmosferu može narušiti i prezaposlenost roditelja. Današnji životni ritmovi često od odraslih zahtijevaju veliki angažman u poslovnom smislu što negativno utječe na obitelj i partnerske odnose. Ovakve okolnosti često roditelje „prisiljavaju“ da odgoj djeteta prepuštaju institucijama, medijima i samoodgoju. Dugoročno ovakav pristup nije dobar jer dijete na taj način gubi roditeljski autoritet, ali i privrženost koju bi mu obitelj trebala pružiti.

Suvremeno obiteljsko okruženje može pozitivno, ali i negativno djelovati na dijete. Stoga mnoga današnja istraživanja i proučavanja suvremenih obitelji nastoje roditeljima pomoći u shvaćanju njihovih roditeljskih uloga. No, literatura i istraživanja sama po sebi nisu dovoljno jer bez roditeljskog angažmana i stvarnog sudjelovanja u obiteljskim aktivnostima, nema ni pozitivnih učinaka u obiteljskom razvoju i kvaliteti obiteljskog života.

3. RAZVOJ DJETETA U OBITELJI

3.1. Razvoj djeteta

Znanstvenike već nekoliko desetljeća privlači rani dječji razvoj. Međutim, ovo je područje, također, predmet interesa šire javnosti i političkih tijela. U mnogim je zemljama razvijen ambiciozan plan za povećanje broja djece u odgojno-obrazovnim institucijama. Osim navedenog, poboljšani su preduvjeti za razvoj djece rane dobi i za unapređenje kvalitete odgoja i obrazovanja djece i njihovih obitelji.

Prepoznato je da su iskustva u ranoj dječjoj dobi temelj za razvoj kasnijeg uspješnog učenja i sudjelovanja u društvenom životu. Na društvenoj razini, ovo je razdoblje važno za promicanje inkluzije i jačanje socijalne kohezije kod djece i njihovih obitelji. Kako bi se dijete uspješno razvijalo, treba osigurati da je interes djeteta u centru svih smjernica te da dijete kroz visoko kvalitetnu odgojnu praksu dobiva odgovarajuću podršku.

Dijete je nužno uključiti u vlastiti razvoj poticanjem dječje autonomije, inicijative, osjećaja individualnosti i identiteta te prepoznavanjem i poticanjem razvoja višestrukih identiteta. Dijete sada postoji. Ono ima prava, ali i odgovornosti. Uloga roditelja je pružiti djetetu podršku kako bi ono odraslo u odgovornog člana društva, razvilo osjećaj empatije i osjetljivost za potrebe drugih, kao i otvorenost za različitosti te razvilo vještine koje su mu potrebne da formulira i iskaže svoje mišljenje i stavove i s uvažavanjem sasluša i tolerira mišljenja različita od njegovih te razvije sposobnost nenasilnog rješavanja sukoba.

Interakcija između odraslih i djece, kao i djece međusobno, od ključnog su značaja za razvoj tjelesnog, socijalnog, emocionalnog i kognitivnog razvoja djece. Interakcija djeci omogućuje kontinuirano učenje kroz razmjenu znanja, iskustava i mišljenja te iskazivanje emocija. Pomoću interakcije djeca razvijaju pojam o sebi, osjećaj pripadnosti zajednici i svijetu u kojem žive. Uloga roditelja je omogućiti djeci sudjelovanje u različitim interakcijama i procesima konstrukcije novih znanja, vještina, navika i značenja (Association for Childhood Education International 2006).

Pod učenjem se podrazumijeva proces kojim se stječu iskustva i usvajaju znanja, koji je usmjeren obrazovanjem, ali ovisi i od napora koji u njega ulaže ljudska jedinka.

Učenje obuhvaća psihičku i tjelesnu stranu čovjekovog života. Počinje u prenatalnom periodu i vrlo je značajno za život svakog pojedinca. Rezultat učenja su promjene u

ponašanju pojedinca. Mala djeca prvo uče o osjetilnom, motoričkom, emocionalnom, govornom, a tek nakon toga o spoznajnom području.

Dijete stalno muče brojna pitanja na koje traži odgovore. Stoga, ono stalno postavlja pitanja. Veliki značaj učenja kojim se usvajaju znanja, navike i sposobnosti za razvoj psihičkih funkcija čovjeka naglašavao je Piaget. On učenje smatra razvojem. Po njegovom mišljenju razvoj doprinosi učenju. Cilj učenja u predškolskoj dobi je zadovoljiti osnovne djetetove potrebe (Ibidem, 101).

Pomoću učenja čovjek otkriva i potvrđuje osobnu ljudsku bit koja mu je zadana. Oslonac za učenje je radoznalost, želja za saznanjem i sl. Na učenje utječe uzrast i karakteristike onoga tko uči.

Odgoj i učenje u predškolskoj dobi izuzetno su bitni jer se njima stječu opća, nespecifična strategijska iskustva i formiraju se sposobnosti. Formira se sistem reprezentiranja, simbolizacije, strategije pronalaženja, selekcije, upotrebe i prerade informacija, formiranje općih pravila za rješavanje tipova zadataka i formiranje općeg modela okoline. „Osnovna uloga odgoja i učenja u predškolskom djetinjstvu ne smije biti memoriranje izdvojenih činjenica, već odgoj i učenje trebaju biti strategijski: treba formirati kod djeteta jedan bogat i fleksibilan model stvarnosti, stvoriti opće predstave o svijetu, prirodi, društvu i čovjeku (Ibidem, 103).

Bitno je da se kod djeteta pomoću odgoja i učenja umnože i razviju interesi, formira duh i želja za novim znanjima, vještinama i sposobnostima. Osnovni zadatak odgoja je:

- Razvijanje spoznajnih i izražajnih sposobnosti djece predškolske dobi. Opažanja, pažnje, pamćenja, mašte, mišljenja i govora,
- Poticanje prirodne radoznalosti i razvijanje motivacije za intelektualni rad i učenje,
- Stvaranje uvjeta za stjecanje elementarnih predstava o prirodi i uvođenje predškolske djece u matematičko-logičke odnose koji omogućavaju stjecanje osnovnih pojmova o broju, veličini i prostoru (Mitrović, 1981).

U predškolskoj dobi odvija se relativno brz razvoj djeteta. U tom je razdoblju razvoj djeteta neprocjenjivo važan odnos između roditelja i djeteta. Dijete se uspješnije i kvalitetnije razvija u atmosferi koja je ispunjena igrom, druženjem, smijehom i prisnim odnosima jer takvo okruženje djeluje poticajno i ohrabrujuće na dijete. Nasuprot navedenom, stalno zabranjivanje, zanovijetanje, neuvažavanje dječjeg mišljenja i želja, davanje oprečnih

pravila i naredbi vrlo negativno utječe na odgoj i razvoj djeteta. Također, pretjerano udovoljavanje svim dječjim prohtjevima, toleriranje dječjih nestašluka kod djece često razvija bezobzirnost prema tuđim potrebama, sebičnost i okrutnost.

3.2. Suvremeni očevi i majke

„Osposobljavanje roditelja za njihovu vrlo složenu odgojnu ulogu prilično je slabo i neorganizirano. Roditelji su prepušteni vlastitoj intuiciji i snalaženju pa, uglavnom, svoju djecu odgajaju na način kako su to činili njihovi roditelji s njima.“ (Gruden, 1989: 3). Gordon smatra da roditelje treba osposobiti za uspješniju komunikaciju s vlastitom djecom i to na način da upoznaju postupke, ali i da razumiju čemu oni služe i zašto su potrebni.

Razvoj i rast djeteta za roditelje je zahtjevan i odgovoran proces. Dijete u obitelji stječe iskustva koja će kasnije primijeniti na širu socijalnu zajednicu. Odnos između djeteta i roditelja započinje još u prenatalnom razdoblju. Nakon što se dijete rodi, odnos između roditelja i djeteta može se proučavati indirektno i to prateći ponašanje djeteta u igri. U prvih osam mjeseci djetetova života vrlo je važna veza između majke i djeteta. Nakon navedenog perioda, dijete će sve više prepoznavati i druge osobe što znači da će i njihov značaj, odnosno uloga rasti.

U razvoju svakog djeteta rano je djetinjstvo najkritičniji i najranjiviji period. Brojna su istraživanja pokazala da se u prvih nekoliko godina djetetova života moraju osigurati temelji za djetetov intelektualni i moralni razvoj. Djeca koja u toj dobi ne dobiju adekvatnu zaštitu i njegu, u odrasloj su dobi sklonija emocionalnim poteškoćama. U ovom je periodu djetetova života uloga roditelja od neprocjenjive važnosti. Iako je svako dijete rođeno s jedinstvenim biološkim nasljeđem, to ne znači da je njegova budućnost predodređena. Na razvoj djeteta uvelike utječe način na koji roditelji brinu o njemu.

Dijete već u dobi od šest mjeseci majčina usklađenost s njime počinje učiti koja su emocionalna stanja prihvatljiva za druge ljude. Majčini strahovi, želje, ideje o prikladnosti, osjećaj srama i vlastite fantazije postaju važne te određuju koji aspekti djetetove ličnosti će se poticati i razvijati, a koji će se potiskivati i nestati. Ako majka uživljava samo određeni dio djetetovog unutarnjeg života, primjerice, vrednuje samo njegovu pobuđenost, angažman i aktivnost, ona pokazuje djetetu samo na određeni dio koji dijete treba pokazivati u interpersonalnim odnosima. Ponašanje i reakcije djetetu, također, pokazuju da ga majka razumije ili ne razumije. Usklađenost majke i djeteta smatra se osnovom za sve aspekte

psihološkog razvoja djeteta, ali ta usklađenost, također, utječe na vrstu privrženosti koju dijete razvija prema majci (Darling, Steinberg, 1993: 487).

Privrženost je specifičan tip socio-emocionalne veze između dojenčeta i skrbnika, najčešće majke. Ona nastaje tijekom prve godine djetetova života. Pritom je presudna kvaliteta brige o djetetu. Najčešće se govori o tri tipa privrženosti između djeteta i majke: sigurna privrženost, izbjegavajuća i anksiozna. Ukoliko je majka usklađena s dojenčetom i psihološki dostupna (adekvatno reagira na djetetove signale i potrebe), ona omogućuje djetetu sigurnu bazu na temelju koje ono organizira sliku o sebi i svijetu oko sebe, ali i načine sučeljavanja sa stresom.

Kvalitetna briga omogućuje djetetu stvaranje pozitivne slike o sebi što znači da dijete sebe doživljava vrijednim za primanje ljubavi, a druge ljude doživljava kao osobe koje će biti dostupne kad su mu potrebne i s kojima može biti blizak. Takva djeca na odvajanje od majke reagiraju s manje straha, pokazuju više istraživačkih ponašanja, bolje rješavanju probleme i imaju bolje vršnjačke odnose. Također, pokazuju više entuzijazma, pozitivnih emocija i upornosti što sve rezultira adekvatnim međuljudskim odnosima u odrasloj dobi.

Izbjegavajuća privrženost kod djeteta je rezultat ranih iskustava s majkom, odnosno majka ne odgovara na potrebe djeteta koje traži njezinu blizinu što znači da mu je majka psihološki nedostupna. Majke koje se ubrajaju u ovu kategoriju odbacuju djetetove potrebe za privrženosti, ne vole prislanjanje u lice kontakt, posebno kada to beba želi. One mogu govoriti o svojoj bebi toplim riječima, biti partner u igri, biti marljive što se tiče hranjenja i spavanja, ali kada dijete pokazuje potrebu za fizičkom i emocionalnom bliskošću, to za njih postaje ugrožavajuće. Djeca koja su doživjela ovaj oblik kontakta pokazuju malo ili nimalo opreznosti pred strancima i postaju uznemirena samo kad ostanu sama. Pokazuju manjak suradnje, istraživačkog ponašanja i empatije, imaju loše odnose s vršnjacima, izbjegavaju bliske emocionalne veze, smatraju da emocije nisu važne i sl. Takve reakcije djeteta rezultat su obrambene samozaštićujuće adaptacije na očekivanje odbacivanja od strane majke u stresnim situacijama.

Anksiozna privrženost nastaje kao rezultat majčinog ponašanja u kojem ona ponekad odgovori na djetetove potrebe za blizinom što znači da je dostupna, no ima situacija u kojima nije dostupna. Djeca izložena ovakvom ponašanju doživljavaju majku kao nekonzistentnu nedosljednu, povremeno podržavajuću, povremeno nepodržavajuću, što dovodi do toga da postaju nesigurna i bojažljiva.

Osjećaj sigurnosti stvara osnovno povjerenje ili nepovjerenje u odnosu, a način na koji će okolina reagirati na potrebe djeteta. Sigurno privrženica djeca vjerovat će svojim sposobnostima što znači da će moći udovoljiti i svojim kasnijim razvojnim zadacima, dok će anksiozno i izbjegavajuće privrženica djeca biti manje uspješna u tome. Ovaj je odnos baza na kojoj se grade svi daljnji odnosi i kapacitet djeteta na kojem uspostavlja pozitivne i harmonične odnose (Ibidem, 490).

Čimbenici koji imaju neposredni utjecaj na doživljaj i uspješnost roditeljstva su:

- Djetinjstvo roditelja može značajno utjecati na ponašanje roditelja i kvalitetu odgoja vlastite djece. Za oblikovanje dječje osobnosti poželjni su oni roditelji koji su: topli, vedri, optimistični, tolerantni, poticajni, otvoreni i pristupačni u komunikaciji s djetetom.
- Bračno nasilje – djeca koja odrastaju u obiteljima obilježenim bračnim nasiljem imaju povećani rizik od nastanka problema u ponašanju.
- Čimbenici osobnosti roditelja koji mogu u nekim slučajevima onemogućavati adekvatno ponašanje roditelja prema djeci, dok ga u nekim slučajevima mogu poticati (Ljubetić, 2007: 48-50).

„Uspješni roditelji pronalaze djelotvorne strategije za suočavanje sa stresom roditeljstva, pronalazeći vrijeme i energiju za kvalitetno bavljenje djecom, pred njih postavljaju razumna očekivanja, pružaju im potporu i razumijevanje, komuniciraju otvoreno i prijateljski, a stres vide kao privremeni izazov koji je moguće rješavati.“ (Ibidem, 51).

Važno je naglasiti da se u mnogim današnjim obiteljima povećava očeva uključenost u interakciju s djetetom. Navedeno dovodi do sve manje rodne podjele, tj. uloga žene više nije samo skrb za djecu i kućanstvo (Petani, 2010). U brizi oko djeteta uočava se sve veća rodna ravnopravnost. Egalitaristički model obiteljskih odnosa danas je sve prisutniji. Navedeni model podrazumijeva da uloge više nisu podijeljene prema spolu, već su one rezultat interesa i stručnosti (Maleš, 2011: 57).

Pojavljivanje žena na tržištu rada u velikoj je mjeri utjecalo na sve veću uključenost očeva u odgoj djece. Naime, žene sve više skrbe za obitelj i u suvremenom društvu nije nepoznanica da očevi ostaju kod kuće i brinu za odgoj djece i kućanstvo (Dobrotić, Laklija, 2009: 48).

Istraživanja pokazuju da su očevi isto kao i majke uspješni u nizu aktivnosti za brigu i njegu djece te de vrlo uspješno uspostavljaju interaktivan kontakt s djetetom. Danas stručnjaci tvrde da je očeva ljubav jednako važna za djetetov uspjeh i postignuće kao i majčinska ljubav. Na djetetov socio-emocionalni razvoj, prilagodbu i životno zadovoljstvo pozitivno djeluju igre s ocem te očevu hrabrenje i razgovori.

Istraživanjima je dokazano da djeca koja imaju dobar, blizak i kvalitetan odnos o očevima, postižu bolje rezultate u školi te su manje sklonija poremećajima u ponašanju (Petani, 2010: 66-67). Stoga razlike između majke i oca danas su sve više pitanje razlika u njihovim osobnostima, a ne razlika između njihovih spolnih uloga.

Uloge u obitelji u suvremenom društvu nisu podijeljene na muške i ženske jer ni egzistiranje obitelji više ne ovisi samo o očevima. Današnji očevi moraju biti sve više spremni aktivno sudjelovati u odgojno-obrazovnim procesima djeteta te na taj način biti spremni u preuzimanju bilo kojih kućanskih, odgojnih ili egzistencijalnih uloga (Juul, 2008: 24).

3.3. Značajke roditelja

Roditeljstvo je velik izazov s unaprijed neizvjesnim ishodom. Također, roditeljstvo podrazumijeva niz aktivnosti i vještina odraslih koji skrbe i brinu za djecu. Uloge roditelja uvijek se promatraju u kontekstu vremena i prostora što znači da su navedene uloge pod utjecajem povijesnih događanja, demografskih promjena, kulturnih normi i vrijednosti, obiteljskog razvoja te promjena u socijalnoj strukturi društva.

Ciljevi i zadaće roditeljstva variraju ovisno o određenom socijalnom kontekstu što znači da se i očekivanja roditelja mijenjaju pod utjecajem društvenih promjena (Ljubetić, 2007: 45). Cilj roditeljskih aktivnosti je osiguravanje opstanka djeteta, skrb za dijete i poticanje njegovog razvoja.

Osim navedenog, roditeljstvo se može shvatiti kao proces koji od roditelja zahtjeva prilagodbu, rast i sazrijevanje te stalno učenje novih vještina, kao što su vrste komunikacije, pregovaranje, nenasilno rješavanje problema i sl. Prema mišljenju Petani roditeljstvo je „pojam koji se odnosi na niz procesa i aktivnosti koje roditelji ostvaruju u odnosu sa svojim djetetom“ (Petani, 2010: 58).

Roditeljstvo uključuje i slijedeće:

- Doživljaj roditeljstva – odnosi se na odlučivanje za imanje djece, preuzimanje i prihvaćanje roditeljske uloge, postavljanje odgojnih ciljeva te doživljaj vlastite vrijednosti poradi ulaganja napora, emocionalne povezanosti i uspjeha djeteta,
- Roditeljska briga – odnosi se na rađanje djece i brigu za njihovo održavanje, život i zdravlje,
- Roditeljski postupci i aktivnosti – odnosi se na sve radnje koje roditelji poduzimaju kako bi ostvarili roditeljske ciljeve i ispunili svoje uloge,
- Roditeljski odgojni cilj – odnosi se na emocionalno ozračje unutar kojeg se odvijaju sva međudjelovanja roditelja i djeteta (Čudina-Obradović, Obradović, 2003: 45-46).

Roditeljstvo je proces koji zahtijeva odgovornog roditelja, tj. roditelja koji može kontrolirati svoja ponašanja i imat ravnomjerno zadovoljenje svih potreba. Odgovoran roditelj poznaje, razumije i prihvaća svoje dijete, ali i samog sebe, ima jasan cilj u roditeljstvu te se neprestano trudi blagim metodama, bez ugrožavanja djetetova integriteta i osjećaja samopoštovanja, ostvariti taj cilj (Ljubetić, 2012). Nadalje, smatra da bi cilj roditeljstva trebao biti podizanje maštovite, odgojene, samosvjesne, samostalne, sigurne, kompetentne i dinamične djece koja imaju strast za učenjem i životom.

Ukoliko je roditeljsko djelovanje usmjereno prema navedenom cilju, ono omogućava razvoj pet sposobnosti djeteta: vješte uporabe informacija, uspješno svladavanje promjena, pozitivan odnos prema ljudima, kako biti građanin svijeta i naučiti kako učiti (Prema istom autoru, 114). Roditelji trebaju poticati i ohrabrivati poželjno ponašanje djeteta što se postiže postavljanjem dugoročnih ciljeva koji čine temelj za nadogradnju ostalih vještina pozitivne discipline. Drugi zadatak je omogućiti djetetu toplu i sigurnu atmosferu. Nakon što su roditelji odredili dugoročne ciljeve, osigurali toplu i sigurnu okolinu, sljedeći je korak naučiti kako djeca razmišljaju i osjećaju. Zadnji korak odnosi se na razmišljanje o svom djelovanju, odnosno bitno je reducirati instinktivne reakcije te promisliti racionalno prije svakog djelovanja prema djetetu (Durrant, 2007: 9).

Bitno je da roditelji ne čekaju da se djeca loše ponašaju, već trebaju graditi pozitivan suradnički odnos s djetetom. Trebali bi služiti kao dobar primjer, razgovarati s djecom te predviđati zahtjevne situacije. Također, djecu trebaju učiti da unaprijed znaju postupati. Svako njihovo dobro postupanje potrebno je popratiti nagradom. Na taj se način reduciraju

mogućnost za neprihvatljive oblike ponašanja. Pozitivan pristup odražava se na razvoj savjesti u obliku odgovornog ponašanja i brige za druge.

Roditelji koji anticipiraju potrebe i zahtjeve djeteta unaprijed će poduzeti korake kojima će ih potaknuti na poželjne aktivnosti. Na taj način djeluje se preventivno na eventualnu pojavu neprimjerenog ponašanja djeteta (Delale, Pećnik, 2010: 53). Dobrobit djeteta je na prvom mjestu te se svaki odnos prema djetetu temelji na poštivanju i podupiranju prava djeteta, na načelima nediskriminacije što uključuje ulogu roditelja koja djetetu može osigurati navedenu okolinu.

4. ODGOJNI UTJECAJ RODITELJA

4.1. Stilovi roditeljskog odgoja

Klasifikacija roditeljskih stilova (Santrock, 1997): zahtijevanje/kontroliranje i nezahtijevanje/nekontroliranje. Kombinacija osnovnih dimenzija roditeljstva, rezultira s četiri uzorka ponašanja koje je moguće imenovati autoritativnim, popustljivim, autoritarnim i zanemarujućim, a svaki od njih pokazuje različiti stil roditeljstva. „Vještim kombiniranjem prihvaćanja i razumijevanja djeteta, postavljanjem opravdanih zahtjeva pred njega te kontroliranjem tih zahtjeva roditelj će izgraditi autoritet koji će djetetu pružiti prijeko potreban osjećaj sigurnosti i povjerenje u roditelja (http://ladislav-bognar.net/files/Methodika_0.pdf).

Rezultat određenog stila odgoja je ponašanje djeteta. Dijete koje su odgajali izrazito strogi roditelji reagirat će povučenošću ili agresivnošću. Roditelji čiji su postupci nedosljedni kod djeteta će izazvati nesigurnost i neurotičnost, a preveliko zaštićivanje djeteta i prenaplašena briga i maženje kod djeteta će izazvati nesamostalnost i nesigurnost (http://ladislav-bognar.net/files/Methodika_0.pdf).

Odgaj, odnosno odgojni čin uvijek se ostvaruje nekim postupkom ili metodom. Sve se metode odgoja mogu svrstati u tri osnovne strategije: strategiju egzistencije, strategiju socijalizacije i strategiju individualizacije. Svaka se metoda javlja u većem broju odgojnih postupaka, a svi se oni odnose na aktivnost onoga tko odgaja i onoga koga se odgaja.

Obiteljski, posebno roditeljski, utjecaji dolaze u interakciju s djetetovim osobnim obilježjima zadanim nasljeđem, moderiraju ih i uče dijete ključnim elementima kulture u kojoj je rođeno, brojnim znanjima i vještinama. Među te vještine ubrajaju se socijalne, psihološke, tjelesne i druge vještine koje kasnije dolaze do izražaja, odnosno koje se u većoj ili manjoj mjeri razvijaju tijekom djetetovog odrastanja. Istraživanja koja su provedena u različitim kulturama pokazala su da djeca imaju snažnu potrebu da budu prihvaćena i voljena od strane roditelja. Kada ta potreba nije zadovoljena, djeca mogu postati agresivna, pretjerano ovisna ili buntovna, emocionalno hladna i nestabilna, niskog samopoštovanja i sl.

U slučaju većeg deficita ljubavi i komunikacije u dojenačkoj dobi može doći do zaostajanja u psihosomatskom razvoju. Stoga se od roditelja očekuje da im je prioritet pravilan pristup odgoju djeteta od njegove najranije dobi. Brojni su autori proučavali utjecaj

roditelja na djecu kroz njihove odgoje stilove. Najpoznatija tipologija odgoja djece smatra se ona koju su napravili Maccoby i Martin (1983). Oni su ponudili podjelu na četiri osnovna roditeljska odgojna stila: autoritarni (autokratski), autoritativni (demokratski-dosljedan), permisivni (popustljiv) i zanemarujući odgojni stil.

Djeca čiji roditelji njeguju autoritativni roditeljski stil (postavljaju granice i provode nadzor, ali pokazuju toplinu i ljubav) pokazuju višu razinu motivacije za uspjehom u školskom okruženju, imaju razvijenije vještine rješavanja problema i samokontrole ponašanja. Kod njih je razvijenija empatija što ih u društvenom okruženju čini kompetentnijima i društveno odgovornima.

Djeca autoritarnih roditelja (veliki roditeljski zahtjevi, uz nedovoljno topline i ljubavi) u socijalnom okruženju češće su povučena, pokazuju manjak inicijative za uspostavom odnosa i imaju slabije razvijene socijalne kompetencije.

Djeca permisivnih roditelja (nedostatak roditeljskih zahtjeva, uz veliku toplinu i potporu) imaju nisko samopouzdanje i motivaciju za uspjehom. Ovaj je stil roditeljstva povezan s nižim stupnjem samokontrole djeteta te višim stupnjem fizičke agresije djece.

Neka roditeljska ponašanja, primjerice, uskraćivanje pažnje, ljubavi i podrške (zanemarujući stil) ako se učestalo manifestiraju, mogu dovesti do toga da se i dijete tako počne ponašati prema svojim vršnjacima.

O posljedicama različitog odnosa između roditelja i djeteta govori i Rohnerova teorija roditeljskog prihvaćanja – odbijanja (Rohner, 2004: 830). Roditeljsko prihvaćanje – odbijanje može se proučavati iz najmanje dvije perspektive: fenomenološke i bihevioralne. Ukoliko su ta opažanja različita, Rohner sugerira priklanjanje fenomenološkoj perspektivi koja je utemeljena na doživljaju djeteta. Budući da roditeljsko prihvaćanje/odbijanje ne objašnjava u potpunosti razvojne ishode i odgovorno je samo za 26% varijabiliteta dječje prilagodbe, ostaje još široki prostor za istraživanje. Sukladno tome, topli, podržavajući i roditelji koji dosljedno koriste odgojne strategije, njeguju i potiču djetetovu komunikaciju u socijalnom okruženju i autonomiju, razvoj mehanizama samokontrole ponašanja te potkrepljuju djetetovo unutarnje vrednovanje sebe kao vrijedne osobe. U želji da preveniraju potencijalni rizik za dijete, ovakvi roditelji prelaze preko postojećih potreba djeteta, poduzimaju neke aktivnosti umjesto djece, ograničavaju ih u socijalnim interakcijama i na

taj ih način uskraćuju za socijalno iskustvo. Hladni i nepodržavajući roditelji šalju odbijajuće poruke djetetu kao nevrijednom i nekompetentnom.

Eric Berne shvatio je važnost ranih roditeljskih poruka te ih je ugradio u temelje svoje teorije i psihoterapijskog pravca Transakcijske analize. Za njega je transakcija poruka jedne osobe iz određene pozicije (ego stanja) drugoj osobi, koja odgovara iz svoje pozicije (ego stanja). Za njega je transakcija jedinica društvenih odnosa. Razmjena transakcija je u komunikaciji. „Roditelji imaju tri ego stanja: roditelj, odrasli i dijete. Roditelj može biti „njegujući“ i „kritički“, odrasli je uvijek racionalan, a dijete može biti „slobodno“, „prilagođeno“ i „prkosno“. Roditelji mogu iz svakog od tih ego-stanja slati verbalne i neverbalne poruke svojoj djeci. Te su poruke u obliku poticanja ili otpisivanja. Poticaj se definira kao jedinica pozitivne, a otpisivanje negativne komunikacije. Berne pridaje veliki značaj ranim roditeljskim porukama. One su posebno bitne za formiranje ličnosti djeteta i stvaranje dominantne „životne pozicije“ koja za osobu znači temeljno određenje prema sebi i svijetu oko sebe.

Ovisno o ranim porukama upućenim od privih autoriteta i ideala – roditelja, gradi se ličnost djeteta. Pritom nastaje specifična definicija organizacije osjećaja, mišljenja i socijalnog funkcioniranja. Temeljem verbalnih i neverbalnih poruka koje roditelji upućuju djeci, ona donose ključne odluke na temelju kojih stvaraju svoje viđenje sebe, drugih i svijeta. U dobi od treće godine donose se odluke s najdalekosežnijim utjecajem na osobu, njezin stav prema sebi, bližnjima i svijetu uopće.

Teško je govoriti o tome kakve će odluke donijeti pojedino dijete jer one u mnogočemu ovise o vrsti i tonu brojnih roditeljskih poruka. Poticaji omogućuju djetetu zdrav i kvalitetan razvoj dok otpisivanje negativno utječe na razvoj djeteta. Utjecaji se mogu manifestirati kroz njihovo direktno djelovanje na dijete ili kroz djetetov izbor ključne životne pozicije. Roditelji su ti koji omogućuju, ali i otežavaju ili onemogućuju rast i razvitak autonomije djeteta. U skupinu roditelja koji otežavaju ili onemogućuju razvitak i rast djeteta ubrajaju se sljedeći tipovi:

- a) Prekritički roditelj – šalje tzv. otpisujuće direktne i indirektne negativne poruke.
- b) Prezaštitnički roditelj – šalje otpisujuće poruke, ali u podtekstu pa djeluje indirektno.
- c) Nedosljedan roditelj – upućuje djetetu o istoj stvari različite stavove.

- d) Svađalački roditelj – stalno se oko svega raspravlja, prepire i pobija svako djetetovo mišljenje.
- e) Neuključeni roditelj – često fizički nije prisutan, a kad to i je, ne sluša.
- f) Preorganizirani roditelj – stalno barata podacima, određuje ih, ne pokazuje često toplinu ili njegujuće roditeljsko ponašanje.
- g) Prezahjevni roditelj – neprestano očekuje da mu se ukazuje pažnja (Coleman, 1997: 44).

Odrastanje djece u obitelji može biti iznimno teško ako su obiteljska pravila, granice i vrijednosti nejasni, neodređeni i promjenjivi. Navedeno se događa u popustljivim obiteljima. U takvim obiteljima potrebe roditelja bolje su zadovoljene od potreba djece (Ljubetić, 2006: 4). U središtu pozornosti nalaze se djetetove želje i interesi što nerijetko rezultira formiranjem egocentrične osobe (Miliša, 2011: 3). Egocentrična djeca nisu sposobna poštovati osjećaje drugih osoba.

Nasuprot navedenom, nalazi se kultura hiperroditeljstva. Hiper roditelji nastoje od svoje djece izvući opći maksimum. Takvi roditelji žele da njihova djeca imaju najbolje od svega, ali i da u svemu budu najbolja. Pritom, osim roditelja, savršenstvo dječjeg svijeta nude i mediji, industrija, društvo, međuljudski odnosi i sl. Stoga se moderno djetinjstvo čini natrpano akcijom, postignućima i potrošnjom (Honore, 2009). Roditelji u suvremeno doba nisu samo zabrinuti, već su paranoični u obnašanju roditeljske uloge. Što dovodi do roditeljske sumnje u sve koji su u doticaju s djetetom.

Suvremeni roditelji žive u kulturi straha za svoju djecu što je neutemeljeno ako se uzme u obzir da je malo osnova za strahove roditeljske paranoje. Naime, djeca su danas sigurnija i zdravija u odnosu na bilo koji period iz prošlosti. Roditelji koji se uspijevaju oduprijeti paranoičnim strahovima utjecat će na svoju djecu pozitivnije od onih čiji se odgoj temelji na neprestanoj brizi i strahu za dijete (Furedi, 2001: 8).

4.2. Važnost zadovoljavanja potreba djece

Uloga roditelja danas je mnogo složenija nego što je to bilo u prošlosti. Od roditelja se očekuje da budu uzorni roditelji, dobri odgajatelji, učitelji, savjetnici, sveznalice i sl. te da sukladno navedenom stvore savršene ljude. Djeca su postala projekt vlastitih roditelja i okoline u kojoj žive što nikako nije pozitivno ni za roditelje ni za djecu.

Dijete se danas promatra kao aktivno i kompetentno biće koje bi trebalo djelovati na temelju prava i odgovornosti. Naveden stav često previše očekuje od djece i nema prostora za toleranciju i pogreške (Kušević, 2010: 105). Nikako nije na odmet da se današnje društvo bavi pravima i interesima djeteta, no često navedeno zahvaća samo perspektivu odraslih. Imati savršeno dijete koje u svakom smislu odgovara današnjem prototipu uspješnog, emancipiranog, lijepog i uglađenog pojedinca, postao je cilj mnogih roditelja. U navedenim okolnostima djeci se nerijetko oduzima ono što je njima temelj djelovanja, a to je bezbrižnost i djetinjstvo.

Iako dijete ima zakonsko pravo na brigu, skrb i njegu od strane roditelja ili drugih odraslih osoba, današnja djeca izložena su previše konzumerantskim navikama odraslih te iz toga proizlazi materijalističko identificiranje djeteta kao osobe. Navedeno se nužno ne odnosi samo na materijalne stvari, već obuhvaća i niz vještina i sposobnosti koje se djetetu nameću kako bi moglo postati što idealnija osoba. Zahtjevi koji se stavljaju pred dijete nimalo nisu jednostavni i nikako nisu sukladni potrebama djeteta, već su odraz roditeljskih želja i težnji.

Natjecateljski duh među roditeljima te snažan utjecaj suvremenih medija na roditelje često danas kreiraju odnos roditelja prema djeci. Navedene okolnosti i način razmišljanja roditelja djeci ne dozvoljava da se razvijaju slobodno, u skladu s vlastitim željama te prema individualnim potrebama. Djecu se na svakom koraku sputava, ograničava i ne da im se da zrak dišu vlastitim plućima, već moraju biti dio trendova, imidža obitelji i popularističkih shvaćanja djece.

Djeca su prestala biti vlasništvo svojih roditelja i počelo ih se promatrati kao subjekte s vlastitim pravima, potrebama, željama i potencijalima. Iako navedeno u teoriji i zakonskim regulativama ima oslonca, često se događa da roditelji nameću djeci vrijednosti koje se temelje na postignućima i zadovoljavanju materijalnih potreba. U navedenom smjeru zakonske regulative još uvijek nisu krenule osmišljavati pravilnike pa roditelji imaju širok spektar načina na koji kreiraju svoje dijete.

Navedeno upućuje na to da se mnogi roditelji danas ne sukobljavaju sa zakonskim regulativama u odgojnom procesu. Međutim, njihove odgojne metode i stilovi odgoja koče djecu u razvoju jer se djeci nameću vrijednosti koje su daleko od altruizma, humanosti,

ljubavi, nježnosti, topline i drugih osjećaja utemeljenih na humanističkim shvaćanjima svijeta.

Kao što je već ranije navedeno, suvremeni roditelji svoju djecu doživljavaju kao projekt i to uspješan ili neuspješan projekt. No, dijete nije projekt već osoba koja ima svojih uspona i padova, koja ima svoje potrebe, zahtjeve i želje te koja nikako nije materija ili fikcija u glavi odraslih, već je netko kome treba razvoj na svim dimenzijama njegovog bića i u svim sferama njegovih potreba.

Također, razvoj djeteta i zadovoljavanje njegovih individualnih potreba danas nimalo nije jednostavan zadatak. Roditelji su preopterećeni svime što svakodnevica donosi i često djecu prepuštaju medijima koji nerijetko stvaraju kod djece vrijednosti utemeljene na materijalnim potrebama i moći. Nerijetko se događa da djeca već u najranijoj dobi svoju svakodnevicu provode uz televizore i igrajući igrice u virtualnim svjetovima. Sve je to imaginacija koja u današnje vrijeme zauzima previše mjesta u odgoju i obrazovanju djece.

Djeca predškolske dobi vrlo su osjetljiva, ali i podobna za razvijanje svih razina njihovog bića. Ukoliko se u navedenom periodu njihovog života ne posveti dovoljna pažnja njihovom razvoju, u odrasloj dobi mogu doći do izražaja različiti poremećaji te posljedice neadekvatnog odgojno-obrazovnog procesa u djetinjstvu.

5. ZAKLJUČAK

Za razvoj djeteta presudno je predškolsko razdoblje kada dijete uči oponašajući svoju okolinu te kada razvija svoje fizičke, psihičke, kognitivne i druge sposobnosti. Sposobnosti koje dijete u navedenom periodu razvije ostaju mu za cijeli život. Isto tako, ukoliko ne razvije sposobnosti posljedice se očituju u njegovoj odrasloj dobi. Stoga je iznimno važno posvetiti posebnu pažnju razvoju djeteta u predškolskoj dobi.

U suvremenom društvu promijenila se funkcija obitelji pa tako i roditeljske uloge. Za razliku od tradicionalnih obitelji u kojima su majke većinom brinule o odgoju i obrazovanju djece, u suvremenim obiteljima očevi na jednak način brinu za dobrobit djece. Brojna istraživanja pokazuju da je uloga očeva iznimno bitna te da oni svojim ponašanjem i stvaranjem kvalitetnog odnosa s djecom, mogu doprinijeti razvoju i formiranju osobnosti djece.

Također, važno je naglasiti da vrijeme globalizacije nameće različite stilove i trendove u odgoju djeteta. Mnogi od njih ne ostavljaju trajno pozitivne posljedice na dijete. Stoga bi roditelji u odgoju i razvoju svojeg djeteta trebali više uključiti dijete u vlastiti razvoj te razvoj i osmišljavanje njegovog odgoja prilagoditi potrebama samog djeteta.

Dijete bi trebalo biti sukreator vlastitog odgoja i to ne samo sklopu vrtića ili drugih odgojnih institucija, već i u vlastitom domu. Pokušaj da se dijete pretvori u projekt na kojem će roditelji raditi jednako nije dobro kao i zanemarivanje djeteta. Pronalazak najboljeg puta u razvoju djeteta, vjerojatno, se nalazi u samom djetetu i njegovim potrebama, željama i ciljevima. Sve to govori u prilog sve većem naglašavanju kako se dijete treba razvijati u skladu sa svojim mogućnostima i sposobnostima, a ne u skladu s potrebama roditelja ili njihovim težnjama.

LITERATURA

1. Association for Childhood Education International. (2006). ACEI Global Guidelines Assessment: Adapted from the Global Guidelines for the Education and Care of Young Children in the 21st Century. www.acei.org/revisedaceigga.pdf.
2. Bašić, S., Spajić Vrkaš, V., Kukoč, M. (2001). *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju*, Zagreb: Interdisciplinarni rječnik, Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO.
3. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2000). *Obitelj i zaposlenost izvan kuće: međusobno ometanje i/ili pomaganje*. Revija za socijalnu politiku, VII (2), 1 - 15
4. Darling, N., Steinberg, L. (1993). *Parenting style as context: an integrative model*. Psychological Bulletin, 113 (3), 487 – 496
5. Delale, E. A., Pećnik, N. (2010). *Učestalost i međuodnosi korektivnih i preventivnih odgojnih postupaka majki djece predškolske dobi*. Ljetopis socijalnog rada, god. XVII (1), 49 – 69
6. Dobrotić, I., Laklija, M. (2009). Korelati sukoba obiteljskih i radnih obveza u Hrvatskoj, Revija za socijalnu politiku, god. XVI (1), 45 - 63
7. Durrant, J. (2007). *Positive discipline: What it is and how to do it*. Save the children Sweden, London, Save the children
8. Edwards, W. O. (2001). *Grandparents Raising Grandchildren*. u: Fine, M. J. & Lee, S. W. (Eds.) *Handbook of Diversity in Parent Education*, Academic Press, 3 - 6
9. Furedi, F. (2001). *Paranoid Parenting*. London: Allen Lane/Penguin.
10. Gruden, Z. (1989). *Psihoterapijska pedagogija*, Zagreb: Školske novine.
11. Honore, C. (2009). *Pod pritiskom: Spašavanje naše djece od kulture hiperroditeljstva*, Zagreb: Algoritam.
12. Jurčević Lozančić, A. (2005). *Izazovi odrastanja - predškolsko dijete u okruženju suvremene obitelji i vrtića*, Petrinja: Visoka učiteljska škola u Petrinji.
13. Juul, J. (2008). *Život u obitelji: najvažnije vrijednosti u zajedničkom životu i odgoju djece*, Zagreb: Naklada Pelago.
14. Juul, J. (1996). *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: Educa.
15. Karpowitz, D. H. (2001). *American family in the 1990s and Beyond*. u: Fine, M. J. & Lee, S. W. (Eds.) *Handbook of Diversity in Parent Education*. Academic Press 12 – 14.

16. Kušević, B. (2010). *(Ne)uvažavanje participativnih prava djeteta: suvremeni obiteljski odgoj između poslušnosti i odgovornosti*. *Dijete i društvo: časopis za promicanje prava djeteta*, god. XII (1-2), 105 - 116
17. Ljubetić, M. (2012). *Nosi li dobre roditelje rođa?! Odgovorno roditeljstvo za kompetentno dijete*. Zagreb: Profil International.
18. Ljubetić, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: „Mali profesor“.
19. Ljubetić, M. (2006). *Uloga dječjeg vrtića u jačanju pedagoških kompetencija roditelja*, *Zrno*, 1(3-5), 70 - 71
20. Maleš, D. (2011). *Nove paradigme ranog odgoja*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu - Zavod za pedagogiju.
21. Miliša, Z. (2011). *Obitelj na kušnji*,
<http://www.cpi.hr/download/links/hr/13800.pdf>
22. Mitrović, D. (1981). *Predškolska pedagogija*. Sarajevo: Svjetlost.
23. Petani, R. (2010) *Dimenzije roditeljskog ponašanja i stavovi adolescenata prema obiteljskom životu*. Doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet .
24. Rohner, R. P. (2004). *The acceptance-rejection syndrome*. Universal correlates of parental acceptance-rejection. *American Psychologist*, 58, 830 - 840
25. Schaffer, H. R. (2000). *Social Development*. Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd.
26. Vukasović, A. (1994). *Obitelj, škola i intelektualni razvitak mladeži*, Zagreb: Birotisak d.o.o.

Internet izvori

1. <http://www.ciciban.net/index.php?page=odgoj-u-obilji>, preuzeto 20. 3. 2015.
2. http://www.unicef.hr/upload/file/369/184897/FILENAME/Rastimo_zajedno_web11MB.pdf, preuzeto 25. 4.2015.
3. http://www.kucice.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=416:zadac-obiljskog-odgajanja&catid=30:za-bolji-i-sretniji-ivotni-put&Itemid=75, preuzeto 22. 4. 2015.
4. http://ladislav-bognar.net/files/Methodika_0.pdf, preuzeto 28. 4. 2015.